

DOI:
УДК 341.234

Тарас Цимбалістий

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Тернопільського національного
економічного університету
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5320-411X>

Віталія Хамига

студентка юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА РЕАЛІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Досліджено правовий статус національних меншин в Україні, його проблематику. Визначено основні орієнтири в дослідженні суперечливого питання забезпечення прав національних меншин за допомогою аналізу основоположних нормативно-правових актів та реальної ситуації в країні, сформульовано висновки та певні за-сади, що забезпечать покращення становища національних меншин в Україні. За станом на сьогодні в Україні поняття правового статусу національних меншин ще недостатньо досліджене, а також немає досконалої законодавчої бази, спрямованої на покращення їхнього становища. Для України, як і для будь-якої поліетнічної держави, питання національних меншин є перманентно актуальним і потребує постійного вивчення та аналізу. Утворення України як самостійної держави поставило на порядок денний як теоретичне, так і практичне завдання – вироблення власної концепції національної політики.

Ключові слова: національні меншини, правовий статус, правовий статус національних меншин, права, політичні права, економічні права, культурні права, соціальні права, громадянські права.

Цымбалістий Т., Хамига В.

Правовой статус национальных меньшинств в Украине: проблемы и реалии обеспечения

Статья посвящена исследованию правового статуса национальных меньшинств в Украине, его проблеме, определению основных ориентиров в исследовании спорного вопроса обеспечения прав национальных меньшинств посредством анализа основных нормативно-правовых актов и реальной ситуации в стране, формулировке выводов и определенных принципов, которые обеспечат улучшение положение национальных меньшинств в Украине. На сегодня в Украине понятие правового статуса национальных меньшинств не является достаточно исследованным, а также нет совершенной законодательной базы, направленной на улучшение их положения. Для Украины, как и для любой полиэтничного государства, вопросы национальных меньшинств является перманентно актуальной и требует постоянного изучения и анализа. Образование Украины как самостоятельного государства поставило на повестку дня как теоретическое, так и практическое задание – выработка собственной концепции национальной политики.

Ключевые слова: Национальные меньшинства, правовой статус, правовой статус национальных меньшинств, права, политические права, экономические права, культурные права, социальные права, гражданские права.

Tsymbalisryi T., Khamyha V.

Legal status of national minorities in Ukraine: security problems and realities

The article is devoted to the study of the legal status of national minorities in Ukraine, its problems, the definition of the main guidelines in the study of the contradictory issue of ensuring the rights of national minorities through the analysis of fundamental legal acts and the real situation in the country, formulation of conclusions and certain principles that will improve the situation of minorities. in Ukraine. As of today, the concept of the legal status of national minorities in Ukraine is not sufficiently researched and there is no perfect legislative framework aimed at improving their status. For Ukraine, as for any multiethnic state, the issue of national minorities is perpetually relevant and needs constant study and analysis. The formation of Ukraine as an independent state has put on the agenda both a theoretical and a practical task - to develop its own concept of national policy.

Keywords: *National minorities, legal status, legal status of national minorities, rights, political rights, economic rights, cultural rights, social rights, civil rights.*

Постановка проблеми. Всі народи мають право на самовизначення. Згідно з цим правом вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток, гарантується право кожного народу на створення власної держави або ж на певне виокремлення в межах складного державного утворення.

Для України, як і для будь-якої поліетнічної держави, питання національних меншин є перманентно актуальним і потребує постійного вивчення та аналізу. Утворення України як самостійної держави поставило на порядок денний як теоретичне, так і практичне завдання – вироблення власної концепції національної політики.

Проблема статусу національних меншин пов'язана з демографічними, соціальними, культурними, особистісними чинниками, що продукують широкий спектр політичних наслідків. Ці та інші фактори зумовлюють теоретичну й політико-практичну актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження стану політичних та культурних прав національних меншин в Україні ґрунтується на наукових здобутках відомих дослідників, зокрема О. М. Бикова, В. П. Колісника, В. О. Нікітюка, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабіновича, Ю. І. Римаренко, Л. І. Рябошапка, М. М. Товта та ін. Водночас відповідна проблематика наукових досліджень не втрачає своєї актуальності.

Мета роботи полягає у дослідженні сучасного стану статусу національних меншин в Україні, визначенні основних орієнтирів у вивченні суперечливого питання забезпечення прав національних меншин за допомогою аналізу основоположних нормативно-правових актів та реальної ситуації в країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. За Законом України «Про національні меншини», прийнятим 25 червня 1992 р. з метою гарантування національним меншинам права на вільний розвиток, національні меншини визначаються, як групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою.

Україна з огляду на життєві інтереси української нації та всіх національностей у справі розбудови незалежної демократичної держави, визнаючи нерозривність прав людини і прав національностей, дотримуючись міжнародних зобов'язань щодо національних меншин, гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення. Держава гарантує всім народам право на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних одиниць, бере на себе обов'язок створювати належні умови для розвитку всіх національних мов і культур [3].

Українська держава гарантує всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя. Громадяни України мають право вільно обирати та відновлювати національність. Примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається. Кожний громадянин України має право на національні прізвище, ім'я та по батькові.

Ст. 6 Закону України «Про національні меншини в Україні» закріплює комплексне право на національно-культурну автономію, яке становлять такі права: на користування та навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови одночасно, на розвиток національних культурних традицій; на використання національної символіки; на відзначення національних свят; сповідувати свою релігію; на задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації; створювати національні культурні і навчальні заклади; на здійснення будь-якої іншої діяльності, спрямованої на задоволення національно-культурних потреб, що не суперечить законодавству [3].

Для громадян, які належать до національних меншин, особливого значення набуває право на користування та навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Основними політичними правами є такі: право брати участь у виборах – голосувати і висувати свою кандидатуру на основі загального й рівного виборчого права; право брати участь в управлінні країною й державними справами, право рівного доступу до державної служби [3].

Представники національних меншин мають право обиратися на рівних засадах до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, займати будь-які посади на підприємствах, в установах та організаціях [5, с. 93–95].

Організаційно-правовими гарантіями прав і свобод національних меншин в Україні є органи державної влади, інші інститути держави та інститути суспільства, суспільного ладу. До конституційних інститутів серед організаційно-правових гарантій належать політичні партії і соціально-економічні та соціально-культурні організації.

Суттєвою новацією в організації і діяльності парламенту є запровадження посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Однією із важливих гарантій прав і свобод національних меншин є створені при Президентові України дорадчі органи в особі Ради представників громадських організацій національних меншин України та Ради з питань мовної політики. В структурі Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади створені державні установи, діяльність яких спрямована на гарантування прав і свобод національних меншин [4, с. 54–57].

Хоча протягом двадцяти років була створена правова та інституційна база етнополітики, а збереження і підтримка культур національних меншин неодноразово визнавалися стратегічними пріоритетами та ставали цілями національних і регіональних програм, проте як цій політиці загалом, так і конкретним законодавчим та організаційним заходам щодо її реалізації часто бракувало системності й послідовності. Внаслідок цього позитивні зміни на одних напрямках нівелювалися негативними на інших [1].

Зараз значно частіше етнокультурні відмінності стають додатковим чинником міжетнічних протистоянь та конфліктів, основну причину яких становлять соціально-економічна та політична площини. Найбільш потенційно конфліктогенними є культурна і мовна диференціація, конфесійні розбіжності, що найбільш активно використовуються під час політичних протистоянь, у передвиборчій боротьбі.

Аналіз відповідних документів, інформаційно-аналітичних матеріалів та результатів парламентських слухань дає змогу визначити певні основні проблеми в реалізації державної етнополітики щодо збереження і підтримки культур національних меншин. До них належать нерегулярність і безсистемність діалогу між владою та національними меншинами, зокрема й через відсутність консультативно-дорадчого органу з етнопонаціональних питань на вищому рівні державної влади.

Етнокультурні питання, як і питання культури взагалі належать до компетенції Громадської гуманітарної ради при Президентові України. Однак цьому дорадчому органу складно аналізувати їх і готувати пропозиції на належному рівні, оскільки коло проблем, що виносяться на розгляд Громадської гуманітарної ради, є надто широким, враховуючи масштабність і складність питань збереження культурної самобутності, сприяння розвитку культур національних меншин [7, с. 129].

Відсутній профільний державний орган, який свою діяльність повністю зосереджував би на етнопонаціональній, зокрема етнокультурній проблематиці, хоча Законом «Про національні меншини в Україні» такий орган передбачений – Міністерство у справах національностей України, при якому має функціонувати дорадчий орган – Рада представників громадських об'єднань національних меншин України [3, с. 56–65].

Недосконалість концепції державної етнопонаціональної політики України, яка мала б стати основою для вдосконалення законодавства у цій сфері, та відсутність інституціалізації національно-культурних автономій, яка дала б змогу нейтралізувати діяльність рухів і громадських організацій, котрі намагаються вивести питання захисту мови та культури певних національних меншин за їх етнічні рамки та надати цим питанням політичного звучання, теж певною мірою гальмують процес розвитку забезпечення повного гарантування прав та свобод національних меншин в Україні. А держава у сфері етнокультурної політики отримує чітко визначених партнерів, що дає змогу більш ефективно організувати її діяльність і більш раціонально витратити бюджетні кошти.

Висновки. Захист прав національних меншин розглядається як невід'ємна частина міжнародного та національного правового захисту прав людини і як об'єкт міжнародного співробітництва держав. Характерною особливістю сучасного розвитку міжнародно-правового захисту прав меншин слід вважати органічний взаємозв'язок між актами міжнародного права різного рівня, їхній гармонійний розвиток, формування як універсальних, так і регіональних систем захисту меншин. Права національних меншин слід розглядати, як особливі права – певна форма позитивних дій, спрямованих на те, щоб меншини змогли зберегти свої особливості та традиції, причому права національних меншин так само важливі для забезпечення рівного поводження, як і недискримінація [2, с. 76–79].

У нинішніх умовах відродження в Україні різних національних спільнот, сучасної еволюції концепції національно-культурної автономії та розвитку правового статусу національних меншин важливого практичного та теоретичного значення набуває проблематика статусу національних меншин та правового регулювання національно-культурних питань на основі світового та вітчизняного досвіду.

Захист національних меншин має, безумовно, політичні засади і пов'язаний зі створенням та збереженням клімату довіри між різними секторами суспільства, але він має бути закріплений відповідними правовими інструментами як на національному, так і на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Беляєв О. Спираючись на давні традиції: Відродження культур національних меншин, досягнення та проблеми. Київ : Політика і час, 2011. 230 с.
2. Биков О. М. Конституційний статус національних меншин в Україні. *Право та культура: теорія і практика*. Київ : Леся, 2012. С. 76–79.
3. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Львів : Літопис; Центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. С. 56–65.
4. Про національні меншини. Закон України: *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. ст. 529. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> (дата звернення: 20.11.2019).
5. Колісник В. Про визначення поняття правового статусу національних меншин та його головних елементів. *Вісник Академії правових наук України*. 2015. № 2 (29). С. 54–57.
6. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. Київ, 2002. С. 93–95.
7. Сенюшкіна Т. Права національних меншин та етнічні конфлікти. *Вісник Української Академії державного управління*. 2003. № 1. С. 129.

References

1. Beliayev, O. (2011). *Spyrayuchys na davni tradytsiyi: Vidrozhennya kultur natsionalnykh menshyn, dosyahnennya ta problem*. [Based on ancient traditions: The revival of national minority cultures, achievements and problems]. Kyiv: Polityka i chas [in Ukrainian].
2. Bykov, O. M. (2012). Konstyututsiynny status natsionalnykh menshyn v Ukrayini [Constitutional status of national minorities in Ukraine]. *Pravo ta kultura: teoriya i praktyka – Law and Culture: theory and Practice*. Kyiv: Lesya, 76-79 [in Ukrainian].
3. Dnistrianskii, M. S. (2006). *Etnopolitychna heohrafiya Ukrayiny: problemy teorii, metodolohiyi, praktyky* [Ethno-political geography of Ukraine: problems of theory, methodology, practice]. Lviv: Litopys; Tsentru LNU imeni Ivana Franka, 56-65 [in Ukrainian].
4. *Zakon Ukrayiny «Pro natsionalni menshyny»* [The Law of Ukraine «On National Minorities»] (n.d.). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine Review*, 1992, 36, st. 529. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> [in Ukrainian].
5. Kolisnyk, V. (2015). Pro vyznachennya ponyattya pravovoho statusu natsionalnykh menshyn ta yoho holovnykh elementiv [On defining the concept of legal status of national minorities and its main elements]. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny – Bulletin of the Academy of Law Sciences of Ukraine*, 2 (29), 54-57 [in Ukrainian].
6. Nahorna, L. (2002). *Natsionalna identychnist v Ukrayini* [National identity in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
7. Seniushkina, T. (2003). Prava natsionalnykh menshyn ta etnichni konflikty [Rights of national minorities and ethnic conflicts]. *Visnyk Ukrayinskoi Akademii derzhavnoho upravlinnya – Bulletin of the Ukrainian Academy of Public Administration*, 1, 129 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.11.2019.